

Damian Piłat*

Narodowy konserwatyzm na tle amerykańskiej tradycji konserwatywnej

**National Conservatism
in the Context of American Conservatism**

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: narodowy konserwatyzm, konserwatyzm amerykański, Trump, myśl polityczna, prawica

Key words: national conservatism, American conservatism, Trump, political thought, right-wing

Abstrakt: Artykuł opisuje zjawisko narodowego konserwatyzmu, umiejscawiając je w kontekście amerykańskiej tradycji konserwatywnej. Autor dokonuje analizy tekstów źródłowych i opracowań – zarówno tych dotyczących historii ruchu konserwatywnego w Stanach Zjednoczonych, jak i narodowego konserwatyzmu. W efekcie artykuł przedstawia najważniejsze elementy doktryny narodowego konserwatyzmu. Autor zwraca uwagę, że narodowy konserwatyzm, choć odwołuje się do tradycji konserwatywnej, wchodzi jednak w polemikę z niektórymi jej elementami, zwłaszcza z tzw. fuzjonizmem, krytykując możliwość kompromisu między konserwatystami a liberałami. Artykuł omawia również krytykę narodowego konserwatyzmu, pochodzącą z wewnątrz współczesnego ruchu konserwatywnego.

Abstract: The article describes the phenomenon of national conservatism, placing it within the context of the American conservative tradition. The author analyzes primary sources and scholarly works – both those concerning the history of the conservative movement in the United States and those on national conservatism. As a result, the article presents the key elements of the doctrine of national conservatism. The author points out that, although national conservatism refers to the conservative tradition, it nevertheless engages

* ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4562-6916>; mgr prawa oraz lic. politologii. E-mail: damian.pilat@gmail.com.

in a debate with some of its elements – particularly fusionism – criticizing the possibility of compromise between conservatives and liberals. The article also discusses criticism of national conservatism coming from within the contemporary conservative movement.

Wprowadzenie

Wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych Ameryki budzą tradycyjnie wielkie emocje na całym świecie. Nie inaczej jest z wyborami, które odbyły się w 2024 roku. Przyniosły one powrót do władzy Donalda Trumpa, i to pomimo stawianych mu zarzutów karnych oraz licznych filipik jego przeciwników. Zwycięstwo tego kontrowersyjnego polityka wzbudza zainteresowanie politologów na całym świecie, w tym również badaczy myśli politycznej, którzy poszukują ideowych źródeł jego sukcesu. Stąd renesans pojęć takich jak „populizm” czy „autorytaryzm”, które to zjawiska związane są z osobą 45. i 47. prezydenta Stanów Zjednoczonych¹.

Celem artykułu jest analiza narodowego konserwatyzmu² (jednego ze zjawisk łączonych z Donaldem Trumpem) w kontekście amerykańskiej tradycji konserwatywnej, szczególnie jej źródeł, kluczowych idei oraz wpływu na współczesną politykę USA. W ramach artykułu podejmujemy próbę zweryfikowania hipotezy, zgodnie z którą narodowy konserwatyzm, choć czerpie z amerykańskiej tradycji konserwatywnej, stanowi odrębny nurt ideowy, który redefiniuje współczesną prawicę poprzez odrzucenie globalizmu, fuzjonizmu oraz liberalnej demokracji w jej klasycznym rozumieniu, a jego rosnąca rola w polityce USA czyni go dominującą siłą konserwatywnej myśli politycznej.

Artykuł opiera się na analizie dostępnych źródeł naukowych, publicystycznych oraz wypowiedzi czołowych przedstawicieli narodowego konserwatyzmu. W części pierwszej omówiona zostanie ewolucja amerykańskiego konserwatyzmu, poczynwszy od Ojców Założycieli, przez Reagana, aż po współczesność. Następnie zostaną zaprezentowane ideowe podstawy narodowego konserwatyzmu oraz jego kluczowe postacie i organizacje. Wreszcie, w ostatniej części artykułu, przeprowadzona zostanie analiza wpływu tego nurtu na

¹ Zob. zwłaszcza G. Rachman, *Nowy autorytaryzm: polityka strachu*, Łódź 2023; J. W. Muller, *Co to jest populizm*, Warszawa 2017; A. Applebaum, *Koniec demokracji: zwodniczy powab autorytaryzmu*, Warszawa 2020; T. Snyder, *Droga do niewolności*, Kraków 2022.

² Poprzez narodowy konserwatyzm rozumiemy ruch polityczny, będący jedną ze składowych tzw. Nowej Prawicy, będącej intelektualnym zapleczem obozu politycznego Donalda Trumpa. Najistotniejsze pozostałe składowe to grupa tzw. *Claremonters* oraz postliberałów, zob. S. Borg, *A 'natcon takeover'? The New Right and the future of American foreign policy*, «International Affairs» 2024, vol. 100, s. 2233–2245. Obie te grupy zostaną opisane szerzej w dalszej treści artykułu.

amerykańską politykę oraz jego potencjalne konsekwencje dla przyszłości amerykańskiej prawicy.

Amerykański konserwatyzm – zarys tradycji

Amerykański konserwatyzm nie jest i nie był nigdy jednolitym nurtem. Wśród badaczy tej tradycji politycznego myślenia brak nawet porozumienia co do tego, czy konserwatyzm można uznać za historycznie ukształtowaną tradycję, obecną w amerykańskim społeczeństwie od jego początku. Niektórzy badacze szukać będą zatem korzeni amerykańskiego konserwatyzmu w dziełach i praktyce politycznej Ojców Założycieli takich jak Alexander Hamilton czy George Washington³, inni w demokratycznym agraryzmie Thomasa Jeffersona⁴, a jeszcze inni w tradycji amerykańskiego południa⁵. Dla jeszcze innych cechą charakterystyczną amerykańskiej tradycji politycznej jest brak środowiska konserwatywnego⁶.

O ile wśród badaczy brak jest zgody co do początków konserwatyzmu amerykańskiego, to nie budzi raczej wątpliwości, że ostatni wiek to czas krystalizacji konserwatywnej tradycji intelektualnej, a także powolnego zdobywania przez nią wpływów politycznych. Za pierwsze konserwatywne *momentum* w amerykańskiej polityce dwudziestego wieku traktuje się na ogół prezydenturę Williama Hardinga oraz, po jego nagłej śmierci, Calvina Coolid-

³ Emblematycznym przykładem takiego stylu myślenia jest Russell Kirk, który w swojej słynnej książce za założyciela amerykańskiego konserwatyzmu uznał Johna Adamsa, zob. R. Kirk, *Konserwatywny umysł: od Burke'a do Eliota*, Kraków 2017, s. 93; zob. również P. Allitt, *The Conservatives: Ideas and personalities through American history*, New Haven 2009, s. 7; T. Anderson, *Jacobson's Development of American Political Thought*, New York 1961, s. 151. Zwrócić należy uwagę, że Ojców Założycieli trudno uznać za konserwatystów *sensu stricto* – nie dość, że zarówno nazwa jak i skryształizowany ruch polityczny powstaną w wiele lat po powstaniu Stanów Zjednoczonych Ameryki, to jeszcze byli oni wszak inicjatorami *rewolucji*. Dla Kirka i innych badaczy Adams oraz pozostali Ojcowie Założyciele są jednak konserwatystami w dwóch wymiarach: po pierwsze jako reprezentanci stylu myślenia o Ameryce jako historycznie ukształtowanej wspólnocie rządzonej przez własne prawa i tradycje, po drugie zaś jako twórcy rewolucji, która w istocie zapobiegła rewolucji znacznie większej, co Kirk określił jako „*rewolucję nie przeprowadzoną, lecz powstrzymaną*”, zob. R. Kirk, *Źródła amerykańskiego porządku*, Kraków 2022, s. 387.

⁴ R. Hofstadter, *The American Political Tradition and the men who made it*, New York 1989, s. 50–51.

⁵ J. C. Ransom, *Reconstructed but unregenerate*, [w:] *I'll take my stand*, Baton Rouge 2006, s. 3.

⁶ Zob. np. L. Hartz, *The liberal tradition in America*, New York 1955, s. 3, spośród myślicieli konserwatywnych podobne poglądy głosił między innymi Paul Gottfried, zob. P. Gottfried, *Conservatism in America: Making sense of the American Right*, New York 2007, s. 7.

ge'a. Kluczowym elementem ich polityki była próba powrotu do konsensusu politycznego poprzedzającego reformy progresywne prezydentów Theodora Roosevelta, Woodrow Wilsona oraz Williama Tafta⁷. Sprzeciw konserwatystów budziła przede wszystkim rewizja poglądów na rolę państwa, które progresywiści widzieli jako czynnego uczestnika życia gospodarczego, nadzorującego postępowanie prywatnego biznesu oraz czynnie ingerującego w stosunki społeczno-ekonomiczne⁸.

Kolejnym impulsem w rozwoju amerykańskiego konserwatyzmu były lata 30. XX wieku, kiedy to, znów w opozycji do rządów Roosevelta (choć tym razem Franklina Delano), demokratyczni przeciwnicy prezydenta sformowali Amerykańską Ligę Wolności (*American Liberty League*), skupioną na obronie własności prywatnej oraz wolności jednostki⁹, zaś działalność publicystyczną kwestionującą postępowe reformy prowadzili myśliciele formujący tak zwaną „Starą Prawicę” (*Old Right*) jak Henry Louis Mencken czy Albert Jay Nock¹⁰. Nieprzejednanym krytykiem polityki Roosevelta był zwłaszcza ten drugi, który stał się prawdziwym czempionem indywidualizmu, widząc w reformach progresywnych, a szczególnie w interwencjonizmie państwowym, przejaw niszczącego wolność kolektywizmu¹¹.

Czas poprzedzający atak na Pearl Harbor oraz przystąpienie Stanów Zjednoczonych do zmagania wojennych podczas drugiej wojny światowej, to czas rozkwitu idei izolacjonistycznych, które, choć propagowane wcześniej między innymi przez Nocka¹², dopiero wówczas zaczęły być kojarzone z konserwatystami, ściągając przy okazji na liderów tego ruchu oskarżenia o zdradę¹³.

⁷ M. Continetti, *The Right: the hundred year war for American Conservatism*, New York 2022, s. 16; A. Lichtman, *White Protestant Nation: The Rise of the American Conservative Movement*, New York 2008, s. 8–9, inaczej z kolei twierdzi Patrick Allitt, który widzi w Rooseveltzie konserwatystę, co potwierdza tylko galimatias pojęciowy i definicyjny wokół ruchu konserwatywnego przed I wojną światową, P. Allitt, *The Conservatives...*, s. 116.

⁸ Por. T. Roosevelt, *New nationalism speech*, [w:] M. Cummings (red.), *American Political Thought*, Thousand Oaks 2015, s. 460–469.

⁹ M. Rothbard, *The Betrayal of the American Right*, Auburn 2007, s. 26.

¹⁰ Tamże, s. 23.

¹¹ A. J. Nock, *Memoirs of a Superfluous Man*, New York–London 1943, s. 318.

¹² Zob. A. J. Nock, *The Myth of a guilty nation*, New York 1922.

¹³ Charakterystyczną postacią w tym względzie był Charles Lindbergh, słynny pilot i pierwszy człowiek, który przeleciał samotnie bez międzylądowania z Europy do Ameryki Północnej; Lindbergh w okresie poprzedzającym atak na Pearl Harbor i przystąpienie Stanów Zjednoczonych do drugiej wojny światowej był główną postacią America First Committee, skupiającego przeciwników włączenia się Ameryki do drugiej wojny światowej. Przez działalność w tej organizacji Lindbergh ściągnął na siebie oskarżenia o zdradę oraz osobistą niechęć prezydenta Roosevelta, który uniemożliwił mu później służbę w US Air Force, zob. A. Scott Berg, *Lindbergh*, New York 1999, s. 418–432 oraz

Kulminacyjny czas, jeśli chodzi o rozwój amerykańskiego konserwatyzmu, to jednak niewątpliwie okres powojenny. Wydatnie wspomógł w tym Amerykanów wpływ imigrantów z Europy, często już wówczas najbardziej wpływowych myślicieli świata. To właśnie wtedy działalność w Ameryce rozpoczęli Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek czy Leo Strauss¹⁴. Ich przybycie do Stanów Zjednoczonych sprawiło, że ruch konserwatywny przybrał charakter skrajnie heterogeniczny, składając się z tak radykalnie różnych od siebie środowisk jak tradycjoniści czy libertarianie¹⁵. Zadania scalenia ruchu konserwatywnego podjął się przede wszystkim William Buckley, który w listopadzie 1955 roku założył słynny magazyn «National Review»¹⁶. W siedmiopunktowym *Credo* przedstawił on najważniejsze poglądy środowiska, wśród których znalazło się między innymi przekonanie o tym, że najważniejszym zadaniem państwa jest obrona życia, wolności i własności obywateli, zaś jakakolwiek działalność rządu wykraczająca poza to zadanie zagraża wolności oraz hamuje postęp. W warstwie kulturowej Buckley opowiedział się zaś przeciwko „inżynierom społecznym”, biorąc stronę organicznego rozwoju¹⁷. W ogólności stanowisko Buckleya miało charakter eklektyczny i usiłowało połączyć konserwatyzm obyczajowy z liberalizmem gospodarczym. Najpełniejsze ideowe rozwinięcie pogląd ten znalazł w pracy Franka S. Meyera, *In defense of freedom* (1962), w którym uznał on fuzjonizm (a zatem połączenie poglądów społecznych tradycjonalistów i wolnorynkowych liberałów) za esencję amerykańskiego konserwatyzmu¹⁸. Pewnym *novum* w myśli środowiska National Review był silny wpływ katolicyzmu, wcześniej praktycznie niedostrzegalny (przedstawiciele Starej Prawicy wywodzili się w większości z denominacji protestanckich). Katolikami byli między innymi liderzy środowiska William Buckley oraz L. Brent Bozell. W ich przypadku wpływ katolicyzmu zaznaczył się przede wszystkim w przekonaniu, że Ameryka jest częścią uniwersalnej wspólnoty „chrześcijańskiego zachodu”, reprezentującej idee nie tylko rewolucji protestanckiej, lecz także tradycji katolickiej¹⁹. Spoiwem dla tych różnorodnych nurtów był wspólny wróg – realny

J. Doenecke, *Lindbergh, Charles A.*, [w:] B. Frohnen, J. Beer, J. Nelson (red.), *American Conservatism. An Encyclopedia*, Wilmington 2006, s. 518–519.

¹⁴ G. Nash, *The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945*, Willmington 2017, s. 7.

¹⁵ Tamże, s. 173.

¹⁶ P. Gottfried, *Conservatism...*, s. 20.

¹⁷ W. Buckley, *Our mission statement*, <https://nrinstitute.org/wp-content/uploads/2020/05/Our-Mission-Statement.pdf> (14.02.2025).

¹⁸ F. Meyer, *In defense of freedom: a conservative credo*, Indianapolis 1996, s. 35–36; M. Saar, *Czy można być jednocześnie konserwatystą i liberałem? Frank Meyer i „fuzjonizm”*, «Hybris» 2019, nr 47, s. 38–39.

¹⁹ P. Allitt, *The Conservatives...*, s. 180; W. Buckley, *God and Man at Yale: The Superstitions of „Academic Freedom”*, Chicago 1951.

socjalizm, w retoryce konserwatystów nazywany właściwie wyłącznie komunizmem – który był postrzegany jako egzystencjalne zagrożenie dla Ameryki i całego wolnego świata.

Bezspornie dominującym nurtem amerykańskiej polityki konserwatyzm stał się w latach 80. ubiegłego wieku²⁰. Za symboliczny moment jego potęgi można uznać wybory prezydenckie w 1984 roku, kiedy to Ronald Reagan zdobył prawie 60 procent głosów oraz 525 głosów elektorskich, przegrywając jedynie w Dystrykcie Kolumbii oraz Minnesocie. W tym okresie ruch konserwatywny przybrał najbardziej wyrazistą i namacalną formę, pozwalającą na zidentyfikowanie jego istoty. Głównymi jego składowymi była w tym okresie aktywna polityka zagraniczna ukierunkowana na zwalczanie komunizmu jako zła moralnego, „podażowa” polityka gospodarcza oraz konserwatyzm społeczny²¹. W swojej retoryce Reagan odwoływał się przy tym do słynnego w amerykańskiej myśli politycznej toposu Ameryki jako Nowego Jeruzalem – „miasta na wzgórzu”, które według Reagana miało promieniować blaskiem wolności i przyciągać w swoją orbitę inne wolne państwa, co wskazywało na uniwersalność amerykańskich ideałów.

Wreszcie jednak prezydentura Reagana, choć była niewątpliwie okresem zenitu wpływów konserwatystów w Stanach Zjednoczonych, stała się również załóżkiem rozpadu ruchu. Ten proces przyspieszył po wyborach *mid-term* w 1986 roku, kiedy to demokraci uzyskali kontrolę nad obiema izbami Kongresu²². Sam Reagan zauważył też w swoim pożegnalnym przemówieniu jako prezydent USA, że wygasa poczucie „nowego patriotyzmu” – dumy z przynależności do amerykańskiego narodu, którego wzbudzenie uznawał za największy sukces swojej kadencji – a „młodszy rodzice nie są pewni czy jednoznacznie uznają zasług Ameryki jest czymś, czego należy uczyć współczesne dzieci”²³. Słowa 40. Prezydenta Stanów Zjednoczonych stanowiły kasandryczną przepowiednię, zapowiadającą zmiany, które amerykańskie społeczeństwo przekształciły nie do poznania.

Upadek dwublokowego świata, będący efektem rozkładu Związku Radzieckiego, pociągnął za sobą rozpad opartego na idei fuzjonizmu ruchu konserwatywnego. Zejście realnego socjalizmu ze sceny dziejowej uruchomiło nowe prądy, takie jak globalizm i multikulturalizm, które stały się nowymi osiami podziału, wobec których konserwatyzm na nowo musiał się pozycjonować.

²⁰ R. Olszowski, *Amerykański konserwatyzm przed Reaganem*, [w:] P. Musiewicz (red.), *Ronald Reagan: nowa odsłona w 100-lecie urodzin*, Kraków 2011, s. 13.

²¹ M. Continetti, *The Right...*, s. 275.

²² Tamże, s. 283–295.

²³ R. Reagan, *Farewell Address to the Nation*, <https://www.reaganfoundation.org/media/128652/farewell.pdf> (14.02.2025).

Przez przeszło dwadzieścia lat po zakończeniu „*Rewolucji Reagana*” konserwatyści poszukiwali nowej tożsamości nadającej kierunek im działaniom. Badacze najczęściej stoją na stanowisku, że najbliższej osiągnięcia kompromisu w tej kwestii była koalicja Religijnej Prawicy oraz tzw. neokonserwatystów, mająca silny wpływ na rządy George’a W. Busha w latach 2001–2009, a której główną ideą była Ameryka przewodząca wolnemu światu w wojnie z islamskim terroryzmem²⁴.

Tak rozumiany konserwatyzm nie osiągnął jednak wpływów porównywalnych z fuzjonizmem. Dużo silniejsza była również krytyka wewnętrzna, zwłaszcza ze strony tzw. paleokonserwatystów. Z kolei prezydentura Baracka Obamy rozpoczęta w 2009 roku była zdecydowanie okresem właściwie niekwestionowanego prymatu liberalizmu w polityce amerykańskiej. Tradycyjnie rozumiany konserwatyzm musiał mierzyć się też z rosnącym niezadowoleniem innych środowisk po prawej stronie sceny politycznej, a także wzrostem popularności tzw. ruchu alt-right, stojącego w zdecydowanej opozycji do konserwatystów głównego nurtu²⁵.

U ideowych źródeł narodowego konserwatyzmu

Odrodzenie wpływów prawicy przyniosła pierwsza prezydentura Donalda Trumpa, który, choć w swoim gabinecie zaufał wielu przedstawicielom tradycyjnej prawicy, nie daje się łatwo określić jako konserwatysta. Jego wyrazista osobowość oraz styl uprawiania polityki sprzyjający polaryzacji, dały asumpt do rozwoju nurtów myśli konserwatywnej kwestionujących status quo, w praktyce przede wszystkim sprzeciwiających się hegemonii liberalizmu we wszelkich jego odmianach. W ramach tej pracy zbadamy przede wszystkim jeden z nich – narodowy konserwatyzm, pokażemy również jego związki z dwoma pozostałymi, które określiliśmy za Stefanem Borgiem jako *Claremonsters* oraz *postliberałów*.

Pierwszym impulsem do powstania nurtu znanego obecnie jako narodowy konserwatyzm był artykuł opublikowany 7 grudnia 2016 r. w *National Review* przez Davida Broga i Yorama Hazony’ego²⁶. Z perspektywy autorów

²⁴ G. Nash, *The Conservative...*, s. 376; A. Bryk, *Konserwatyzm amerykański od Reagana do rewolucji Obamy*, [w:] P. Musiewicz (red.), *Ronald Reagan...*, s. 283.

²⁵ G. Hawley, *Making sense of the Alt-Right*, New York 2017, s. 91–115; D. Neiwert, *Alt-America. The Rise of the Radical Right in the age of Trump*, London–New York 2017, s. 239.

²⁶ D. Brog, Y. Hazony, *The Nationalist Spirit of 2016: A Conservative Spring*, <https://www.nationalreview.com/2016/12/conservatives-nationalists-2106-brexite-donald-trump-internationalism/> (14.02.2025).

tego artykułu wybór Donalda Trumpa na prezydenta Stanów Zjednoczonych, a także brytyjski *Brexit* stanowił szansę na odrodzenie konserwatyizmu. Szansy tej autorzy dopatrywali się przede wszystkim w zbliżeniu do nacjonalistów. Głównym argumentem Broga i Hazony'ego jest stwierdzenie, że nacjonalizm – rozumiany jako przekonanie o tym, że wspólnota polityczna nie może rozszerzać się bez granic i w konsekwencji powinna się ograniczyć do określonej przestrzeni i żyjących tam ludzi²⁷ – może być sprzymierzeńcem, a nie wrogiem odrodzonego konserwatyizmu. Autorzy twierdzą, że konserwatyści byli nacjonalistami od kiedy „[Benjamin] Disraeli pisał powieści w Londynie”²⁸. Brog i Hazony zaznaczają też swój sprzeciw wobec niektórych tendencji w ruchu konserwatywnym, zwłaszcza wobec jego tendencji do prowadzenia globalnej polityki zagranicznej, wprowadzania demokracji w krajach takich jak Irak, Egipt czy Libia, odejścia od Biblii jako kulturowego i moralnego wyznacznika właściwego postępowania politycznego oraz „kultu indywidualizmu przypominającego raczej Ayn Rand niż Williama Buckleya”²⁹. Brog i Hazony snują przy tym wizję nowego konserwatyizmu, który mógłby oprzeć się na czterech filarach: nacjonalizmie, Biblii (autorzy szczególnie odwołują się tutaj do Biblii Hebrajskiej, tzw. *tanach*, a zatem chrześcijańskiego Starego Testamentu), wolności indywidualnej rozumianej jako istotna, lecz jedna z wielu wartości, a także realizmie w polityce międzynarodowej przejawiającym się w ostrożnym dobieganiu sojuszy i międzynarodowych zaangażowań³⁰.

Równolegle z publikacją artykułu Broga i Hazony'ego zorganizowano w 2016 roku w Glen Cove w stanie Nowy Jork konferencję o nazwie „Christian-Jewish Alliance: Reclaiming and Rebuilding Conservatism”, w której większość uczestników stanowili badacze zajmujący się kwestią związków między religią a polityką, a także historią Izraela i stosunków na Bliskim Wschodzie³¹. Organizatorami konferencji były Instytut Herzla oraz Instytut Religii i Demokracji.

Kamieniem milowym w rozwoju narodowego konserwatyizmu była jednak książka *Virtue of Nationalism*³², opublikowana przez Yorama Hazony'ego w 2018 roku. W książce tej Hazony zdecydowanie opowiedział się za koncepcją państwa narodowego. Książka Hazony'ego stanowi w dużej mierze rozwinięcie

²⁷ Zob. R. Legutko, *Wstęp*, [w:] Y. Hazony, *Pochwała państwa narodowego*, Warszawa 2023, s. 13.

²⁸ D. Brog, Y. Hazony, *The nationalist...*

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ W konferencji, według jej oficjalnej strony, uczestniczyli między innymi tacy badacze jak prof. Gerald McDermott, znawca syjonizmu i historii Izraela; prof. Joshua Mitchell, badacz związków między religią a polityką oraz Ofir Haivry, redaktor magazynu *Azure*, na którego łamach publikują najważniejsi współcześni myśliciele żydowscy.

³² W Polsce książka wydana pod tytułem *Pochwała państwa narodowego*.

argumentów, które zostały wcześniej wyłożone w artykule Broga i Hazony'ego z 2016 roku. Rozpoczyna się jednak ona od osobistego wyznania autora, wskazującego na źródło jego poglądów: *„Przez całe życie byłem żydowskim nacjonalistą, czyli syjonistą. Podobnie do większości Izraelczyków przejąłem tę polityczną postawę od swych rodziców i dziadków. Moja rodzina przybyła do żydowskiej Palestyny w latach dwudziestych i na początku lat trzydziestych XX wieku, dążąc do ustanowienia tam niepodległego państwa żydowskiego. Udało im się to i większość swego czasu spędziłem w kraju, który został założony przez nacjonalistów i po dziś dzień jest rządzony w znacznym stopniu przez nich. (...) Ten nacjonalizm, w którym zostałem wychowany, stanowi pewne pryncypialne stanowisko, zgodnie z którym świat jest najlepiej zarządzany wtedy, gdy poszczególne narody mogą obierać niezależny kierunek działania, bez przeszkód pielęgnując swoje tradycje i realizując własne interesy.”*³³.

W *Pochwale państwa narodowego* Hazony wiąże prawo narodów do samostanowienia z tradycją hebrajską, zwłaszcza zaś z działalnością Mojżesza, który nadał narodowi prawa, a także wyznaczył terytorium³⁴. Te dwa elementy – suwerenność w kształtowaniu prawa oraz określone granice – staną się konstytutywną cechą państwa narodowego. Spadkobiercami tak rozumianej tradycji hebrajskiej stali się liderzy rewolucji protestanckiej i zapoczątkowana przez nich tradycja, która swój konkretny wyraz przybrała w świecie powstęfalskim, gdzie o prawomocności porządku politycznego decydowały, według Hazony'ego, dwa kryteria wywiedzione ze Starego Testamentu. Pierwsze kryterium to wypełnienie „moralnego minimum”, przez które Hazony rozumie ochronę życia, rodzin i majątku swoich poddanych, zapewnianie sprawiedliwości w sądach, zachowywanie dnia świętego oraz publiczne wyznawanie jednego Boga³⁵. Drugim kryterium było z kolei prawo do narodowego samostanowienia rozumiane w ten sposób, że jeśli wspólnota polityczna jest w stanie wybić się na niepodległość, to należy uhonorować jej prawo do wytworzenia własnej narodowej konstytucji i do zarządzania swoim terytorium na jej podstawie³⁶. Kryteria te były zatem szerokie i zdaniem Hazony'ego prowadziły do wzrostu partykularnych tradycji narodowych.

Koncepcja państwa narodowego według Hazony'ego ma dwóch głównych wrogów. Z jednej strony jest to rzymski katolicyzm, który w interpretacji Hazony'ego przejął rzymskie marzenie o uniwersalnym imperium, przez co *„przez tysiąc lat chrześcijaństwo opowiadało się zatem nie po stronie ideału wyzwolenia narodów, jak postulowali to prorocy Izraela, ale w zasadzie za tym samym dąże-*

³³ Y. Hazony, *Pochwała...*, s. 23.

³⁴ Tamże, s. 46–47.

³⁵ Tamże, s. 56.

³⁶ Tamże, s. 57.

niem, które zrodziło mocarstwo egipskie, asyryjskie i babilońskie: za pragnieniem ustanowienia uniwersalnego imperium, gdzie miał panować pokój i pomyślność”³⁷. Arcywrogiem nacjonalizmu jest jednak liberalizm. Hazony obszernie cytuje w swej pracy Ludwiga von Misesa – będącego przecież swoistym guru dla wchodzących w skład *fuzjonistycznej* koalicji libertarian – wskazując na jego poglądy o potrzebie „zdecydowanej i bezwarunkowej akceptacji liberalizmu przez każdy naród i każdą polityczną instytucję na świecie”, co w oczywisty sposób pozostaje w sprzeczności z fundamentalną dla Hazony’ego koncepcją prawa narodów do samostanowienia³⁸. Hazony opowiada się zatem zdecydowanie po stronie prawa do swoistej herezji, to znaczy do świadomego odrzucenia liberalizmu przez dany naród.

Instytucjonalizacja narodowego konserwatyzmu

Cezurą dla ruchu narodowego konserwatyzmu stał się styczeń roku 2019, kiedy to powołano *Edmund Burke Foundation* – organizację mającą na celu promowanie idei narodowokonserwatywnych w Stanach Zjednoczonych i innych krajach Zachodu. Na jej czele stanął Yoram Hazony. Główną inicjatywą fundacji jest organizacja konferencji, które naprzemiennie odbywają się w Europie oraz Stanach Zjednoczonych. Konferencje odbywające się w Europie mają przede wszystkim za zadanie budowanie dialogu pomiędzy amerykańskimi narodowymi konserwatystami a różnymi pravicowymi środowiskami w Europie³⁹.

Dla formowania ruchu narodowokonserwatywnego dużo istotniejsze są jednak coroczne kilkudniowe konferencje organizowane w Stanach Zjednoczonych. Nawet pobieżna analiza list panelistów kolejnych konferencji (od 2019 r. organizowanych corocznie, z wyjątkiem „covidowego” 2020 r.) pokazuje na rosnący wpływ ruchu oraz jego zmieniający się charakter. O ile bowiem w 2019 r. głównymi gośćmi byli naukowcy i publicyści, a głos zabrali wyłącznie jeden senator⁴⁰, to w roku 2024 konferencja narodowych konserwatystów stała się niemalże punktem obowiązkowym dla polityków Partii Republikańskiej – głos w jej trakcie zabrało aż 8 senatorów, w tym przyszły wiceprezydent

³⁷ Tamże, s. 50.

³⁸ Tamże, s. 89.

³⁹ Głównym europejskim partnerem konferencji jest mający siedzibę w Budapeszcie Danube Institute, jednak wśród panelistów i głównych gości często pojawiają się nazwiska polskich polityków, zwłaszcza Anny Marii Anders, Ryszarda Legutki (laureata przyznawanej przez Edmund Burke Foundation Beaconsfield Prize w 2024 r.), Mateusza Morawieckiego. Panelistami często są również polscy naukowcy, tacy jak Andrzej Zybertowicz czy Michał Łuczewski.

⁴⁰ Był to Josh Hawley, <https://nationalconservatism.org/natcon-dc-2019/> (14.02.2025).

Stanów Zjednoczonych J. D. Vance. Liczba ta świadczy niewątpliwie nie tylko o rosnącym wpływie ruchu narodowokonserwatywnego, ale też i o tym, że przekształcił się on ze środowiska intelektualnego w ruch polityczny, zdolny do współkształtowania agendy politycznej przynajmniej prawej strony sceny politycznej.

J. D. Vance stał się postacią symboliczną dla ruchu narodowokonserwatywnego. Urodził się w 1984 r. w Middletown w stanie Ohio, w rodzinie należącej do klasy robotniczej. Sławę przyniosła mu autobiograficzna książka *Hillbilly Elegy* wydana w 2016 r.⁴¹, w której opisuje on historię swojego życia na szerszym tle podupadłej miejscowości położonej w tzw. „Pasie Rdzy”. W książce tej maluje on pesymistyczną wizję społeczności, która straciła wiarę w amerykańskie marzenia, a która ukojenia dla trudów codziennej egzystencji poszukuje w alkoholu, narkotykach i przemocy. Dla Vance’a ważniejszy nawet niż upadek ekonomiczny „Pasa Rdzy” jest towarzyszący mu kryzys kulturowy, prowadzący do tego, że osoby mieszkające w tym obszarze Ameryki tracą wiarę w siłę amerykańskiej wspólnoty oraz realność „*american dream*”, a w efekcie – osłabieniu ulega ich identyfikacja z innymi przedstawicielami narodu⁴².

J. D. Vance jest postacią o niezwykle wyrazistych, ale też nie do końca spójnych poglądach. W latach 2016–2017 był on współpracownikiem Petera Thiela, byłego wspólnika Elona Muska i zagorzałego libertarianina. Pomimo rozejścia biznesowych dróg, Thiel nie przestał wspierać Vance’a, przekazując nawet w 2022 r. 15 milionów dolarów na kampanię republikanów z myślą o ich przeznaczeniu właśnie na promocję Vance’a, który kandydował wówczas do Senatu ze swojego rodzinnego stanu Ohio⁴³. Chociaż jednym z najważniejszych patronów politycznej kariery Vance’a był zatem właśnie wpływowy libertarianin, na konferencji narodowych konserwatystów w 2021 r. Vance wygłosił zdecydowanie antylibertariańskie wystąpienie o tytule „*Beyond libertarianism*”. W wystąpieniu tym Vance wskazał na błąd, jaki popełniło środowisko konserwatywne, oddając całkowicie kształtowanie polityki gospodarczej i społecznej libertarianom, samemu ograniczając się głównie do aspektów kulturowych⁴⁴.

Ambiwalentny stosunek do ruchów i postaci wchodzących w skład amerykańskiego konserwatyizmu jest zresztą charakterystyczną cechą poglądów Vance’a, ale i całego ruchu narodowokonserwatywnego. Ważną postacią jest

⁴¹ Polskie wydanie J. D. Vance, *Elegia dla bidoków*, Warszawa 2018.

⁴² Tamże, s. 11–17.

⁴³ E. Dwoskin, C. Zakrzewski, N. Tikku, J. Dawsey, *Inside the powerful Peter Thiel network that anointed JD Vance*, <https://www.washingtonpost.com/technology/2024/07/28/jd-vance-peter-thiel-donors-big-tech-trump-vp/> (8.02.2025).

⁴⁴ <https://nationalconservatism.org/natcon-dc-2019/presenters/jd-vance/> (14.02.2025).

tu Ronald Reagan, do którego retoryki Vance wprost się odwołuje⁴⁵, ale którego libertariańską politykę gospodarczą i społeczną nie zawaha się obarczyć odpowiedzialnością za kryzys bezdomności, zdrowia psychicznego oraz plagę narkomanii zwłaszcza w biedniejszych stanach⁴⁶.

Przedstawienie postaci Vance'a jest o tyle istotne z punktu widzenia opisu ruchu narodowokonserwatywnego, że po wyborze na stanowisko wiceprezydenta Stanów Zjednoczonych w 2024 r. stał się on postacią ikoniczną dla tego środowiska. Vance był uczestnikiem konferencji narodowych konserwatystów w USA nawet wówczas, gdy nie był senatorem, a nawet zawodowym politykiem. Można więc powiedzieć, że rozwój jego kariery symbolizuje wzrost wpływów narodowych konserwatystów. W roku wyborczym, kilka dni przed ogłoszeniem decyzji o wskazaniu Vance'a jako kandydata na wiceprezydenta, wygłosił on na 4. Konferencji NatCon w Waszyngtonie przemówienie na temat „*America as a nation*”. W wystąpieniu tym Vance odniósł się do najważniejszych haseł ruchu, mówiąc zwłaszcza o końcu ery globalizacji, potrzebie ograniczenia wolnego handlu oraz o zaostrzeniu polityki imigracyjnej. W trakcie tego wystąpienia Vance sięgnął też do jednej z debat, które rozpałały środowisko konserwatywne od rządów Ronalda Reagana. Kwestią tą było rozstrzygnięcie zagadnienia czy Ameryka jest *ideą* – formą istnienia, dla której konstytutywne jest przywiązanie do pewnej określonej wizji świata, czy też jest historycznie ukształtowaną wspólnotą. Vance opowiedział się kategorycznie za tym drugim poglądem, jasno wskazując, że Ameryka to nie tylko abstrakcyjne idee, ale też bardzo konkretna rzeczywistość złożona z przedstawicieli narodu kształtującego się przez ostatnie trzy stulecia.

Tym stanowiskiem Vance rzuca wyzwanie neokonserwatystom, którzy zdecydowanie postrzegali Amerykę jako ideę, a lider środowiska, Irving Kristol, pisał nawet wprost w jednym ze swoich artykułów, że „*bycie Amerykaninem nie ma nic wspólnego z etnicznością, krwią, pochodzeniem czy nawet okresem zamieszkiwania [w kraju]*”⁴⁷. Vance w tej kwestii ma zdanie przeciwne – bycie

⁴⁵ Dużą popularność zdobyło zwłaszcza lansowane przez Vance'a i Donalda Trumpa hasło „*peace through strenght*” (pokój przez siłę), które było jednym z głównych haseł używanych przez Ronalda Reagana, a do konserwatywnego słownika weszło jeszcze dzięki Barry'emu Goldwaterowi (zob. R. Reagan, *A Time for Choosing*, [w:] M. Cummings (red.), *American...*, s. 607).

⁴⁶ S. Ali, *JD Vance critical of Ronald Reagan for homelessness crisis*, <https://www.yahoo.com/news/vance-critical-ronald-reagan-homelessness-013243677.html> (14.02.2025), warto jednak zauważyć, że za rozrost programów społecznych za swojej prezydentury Reagan był ostro krytykowany właśnie przez libertarian (zob. M. Modrzejewska, *Afoniczny piewca wolności*, [w:] P. Musiewicz (red.), *Ronald...*, s. 63–65).

⁴⁷ I. Kristol, *America's „exceptional” Conservatism*, [w:] tenże, *Neoconservatism. The autobiography of an idea*, Chicago 1999, s. 376–377.

Amerykaninem to nie tylko autoidentyfikacja z abstrakcyjną ideą, lecz przynależność do konkretnej wspólnoty. Kwestia ta jest zresztą ważną osią sporu pomiędzy obydwojema obozami politycznymi. Przywiązanie do przekonania, że bycie Amerykaninem wiąże się z sympatią do liberalnej demokracji, praw człowieka i promowaniem tych wartości na świecie stało się głównym motywem sprzeciwu neokonserwatystów wobec narodowego konserwatyzmu. Neokonserwatyści, działający głównie pod hasłem *Republicans against Trump* są dziś najważniejszym politycznym oponentem narodowych konserwatystów wśród członków i sympatyków Partii Republikańskiej⁴⁸.

Manifest ideowy środowiska

Dopiero po ukształtowaniu formalnych ram, w których funkcjonuje środowisko NatCon, przystąpiono do formułowania ideowego manifestu środowiska. Najistotniejszy w tym procesie był niewątpliwie rok 2022, kiedy to ukazała się kolejna książka Yorama Hazony'ego pod tytułem *Conservatism. A Rediscovery* oraz deklaracja ideowa narodowych konserwatystów.

Książka Hazony'ego stanowi pracę bardziej teoretyczną, wskazującą przede wszystkim na historię i cele ruchu. Zwłaszcza w pierwszej części pracy Hazony podejmuje próbę skonstruowania jednolitej wizji anglo-amerykańskiego konserwatyzmu, widząc jego prekursora w Johnie Fortescue, prawniku i pisarzu okresu Wojny Dwóch Róż. Głównym dziełem cytowanym przez Hazony'ego jest traktat *De Laudibus Legum Angliae*, w którym Fortescue zarysowuje historię ustroju angielskiego, przypisując mu jednocześnie miano ustroju, który w największym stopniu zapewnia wolność człowieka⁴⁹. W charakterystyczny dla siebie sposób Hazony twierdzi, że Fortescue doszedł do tego poglądu pomimo swojego katolickiego wyznania, opierając się przede wszystkim na Biblii Hebrajskiej⁵⁰. Jako kolejnych myślicieli zaliczających się do tej tradycji zalicza Hazony Richarda Hookera (oczywiście protestanta), Johna Seldena (którego określa Hazony „największym konserwatystą”) i wreszcie Edmunda Burke'a. Analiza ich poglądów pozwala Hazony'emu na stworzenie syntezy najważniejszych zasad anglo-amerykańskiego konserwatyzmu, na który składają się: empiryzm historyczny (przeciwstawiany racjonalnemu oświeceniowemu

⁴⁸ Wśród nielicznych, lecz wpływowych wyjątków należy wymienić Christophera DeMutha, pełniącego funkcję przewodniczącego Rady „*the National Conservatism Conference*”.

⁴⁹ Hazony twierdzi nawet, że inny głosiciel tego poglądu, tj. Monteskiusz, prawdopodobnie przejął go właśnie od Fortescue, zob. Y. Hazony, *Konserwatyzm na nowo odkrywany*, Kraków 2023, s. 28.

⁵⁰ Tamże.

liberalizmowi), nacjonalizm (akcentujący potrzebę istnienia państwa narodowego), pozytywna rola religii w życiu społecznym, ograniczona władza wykonawcza oraz wolność jednostki⁵¹.

Książka Hazony'ego, choć poczytna i wpływowa, nie wywołała jednak tak szerokiej dyskusji jak deklaracja ideowa (*Statement of Principles*) narodowych konserwatystów. Dokument ten został opublikowany 15 czerwca 2022 r. na łamach «The American Conservative» oraz «The European Conservative», co wskazuje zresztą na być może najbardziej paradoksalną cechę narodowego konserwatyizmu, a zatem jego silnie międzynarodowy charakter⁵². Autorami deklaracji byli Will Chamberlain, Christopher DeMuth, Rod Dreher, Yoram Hazony, Daniel McCarthy, Joshua Mitchell, N. S. Lyons, John O'Sullivan i R. R. Reno, którzy przygotowali ją pod auspicjami *the Edmund Burke Foundation*. Pod dokumentem podpisały się 83 osoby, w tym dwóch Polaków – Ryszard Legutko oraz Tomasz Poręba⁵³.

Deklaracja składa się z 10 punktów, które w ogólny sposób przedstawiają stanowisko ruchu w danych kwestiach. Wśród tych 10 punktów znalazły się:

1. Narodowa suwerenność – autorzy deklaracji wierzą w „świat niezależnych narodów” oraz w to, że każdy naród zdolny do samorządności (*self-government*) powinien sam określać swoje prawa z uwzględnieniem swojego „konstytucyjnego, lingwistycznego i religijnego dziedzictwa”, przy czym autorzy deklaracji zachęcają państwa do ponownego uzbrojenia i formowania sojuszy obronnych;
2. Odrzucenie imperializmu i globalizmu – autorzy wskazują konkretnych wrogów: są to imperialne dążenia Chin, Rosji i innych autorytarnych krajów, ale też zamiary liberalnych elit do przeniesienia centrum zarządzania na poziom ponadmiędzynarodowy lub nawet globalny;
3. Idea rządu narodowego – twórcy dokumentu odwołują się co prawda do tradycji federalizmu, nie mają jednak wątpliwości, że prerogatywy rządu federalnego powinny być ściśle i mocno ograniczone;
4. Rola Boga i religii w życiu społecznym – sygnatariusze odwołują się przede wszystkim do chrześcijańskiej tradycji, która powinna być kultywowana w krajach o chrześcijańskich korzeniach i która powinna stanowić podstawę prawodawstwa. Kluczowe jest jednak również zapewnienie praw Żydom i innym mniejszościom religijnym;

⁵¹ Tamże, s. 55–58.

⁵² D. Huger, *National Conservatism One Year Later*, «Religion and liberty», Spring 2023, s. 37.

⁵³ *National Conservatism: A Statement of Principles*, <https://nationalconservatism.org/national-conservatism-a-statement-of-principles/> (14.02.2025).

5. Rządy prawa – autorzy deklaracji nie mają wątpliwości, że zarówno rząd jak i obywatele są podlegli prawom narodu, a zwłaszcza konstytucji, zaś wszelka zmiana powinna odbywać się w granicach i poprzez prawo;
6. Wolność gospodarcza – twórcy deklarują przywiązanie do idei wolnej przedsiębiorczości, zdecydowanie odrzucając socjalizm, również mocno akcentując jednak, że wolnorynkowa gospodarka musi uznać swoją służebną dla narodu funkcję;
7. Badania finansowane ze środków publicznych – widząc w Chinach nowego przeciwnika dla wolności, autorzy deklaracji proponują zainicjowanie wielkich programów rozwojowych przypominających te wdrożone w czasie zimnej wojny, a zatem lot na Księżyc czy też SDI (Strategic Defense Initiative). Jednocześnie zauważają, że większość uniwersytetów jest jawnie wroga wobec idei nacjonalistycznych i konserwatywnych;
8. Rodzina – sygnatariusze wskazują na centralną rolę tradycyjnie pojmowanej rodziny w życiu społecznym. Autorzy nie zajmują jednoznacznego stanowiska wobec nowoczesnych form życia rodzinnego, zwłaszcza małżeństw homoseksualnych;
9. Imigracja – nie odrzucając całkowicie pozytywnej roli imigracji dla społeczeństw, autorzy deklaracji uważają za stosowne zaostrezenie polityki imigracyjnej, uwzględniając nawet celowość czasowego jej wstrzymania;
10. Rasa – sygnatariusze dokumentu jednoznacznie odżegnują się od ideologii rasistowskich, krytykując jednak programy antydyskryminacyjne (jak się zdaje – również te zakładające tzw. pozytywną dyskryminację).

Dla zrozumienia przekazu twórców deklaracji istotny jest również wstęp do dokumentu, w którym autorzy wprost wskazują, że odnosi się on do krajów Zachodu, jednak wskazują, że „liczą w przyszłości na współpracę z podobnymi organizacjami w Indiach, Japonii i innych krajach nienależących do Zachodu”.

Narodowy konserwatyzm w oczach innych środowisk konserwatywnych

Publikacja deklaracji ideowej środowiska narodowych konserwatystów spotkała się z dużym echem w amerykańskim środowisku intelektualnym. Niedługo po jej podpisaniu kilku sygnatariuszy deklaracji zaczęło niuansować swoje stanowiska, a nawet twierdzić, że deklaracji nie należy traktować zbyt dosłownie, ze względu na heterogeniczność ruchu⁵⁴. Pozostałe środowiska postrzegane jako wchodzące w skład nowej prawicy (a zatem wspomniani już

⁵⁴ Takie stanowisko zajął między innymi Peter Thiel, zob. D. Hugger, *National...*, s. 38.

postliberałowie⁵⁵ oraz *Claremonters*) przyjęli deklarację ideową narodowych konserwatystów niejednoznacznie. Pewien rozłam widoczny jest zwłaszcza w tym drugim środowisku, w którym część autorów (m.in. Michael Anton) podpisała deklarację, zaś inni (w tym zwłaszcza jeden z liderów środowiska Charles Kesler) otwarcie przyznali, że z deklaracją nie zgadzają się i jej nie podpiszą.

W przypadku postliberałów najistotniejszym źródłem krytyki jest list otwarty stanowiący odpowiedź na deklarację ideową narodowych konserwatystów. Został on napisany przez autorów krytykujących liberalizm przede wszystkim z pozycji religijnych – wśród jego sygnatariuszy znaleźli się m.in. Rowan Williams, były zwierzchnik wspólnoty anglikańskiej czy John Milbank, znany również w Polsce teolog anglo-katolicki. Autorzy listu otwartego odrzucają deklarację ideową ze względu na to, że w ich opinii przekreśla ona jakiegokolwiek uniwersalne prądy myślowe, stawiając jednocześnie państwo narodowe ponad społecznościami lokalnymi. Państwo narodowe, zdaniem autorów listu, nie jest immanentnie skierowane na dobro wspólnoty, powinno zatem uznawać konieczność istnienia, a nawet i wyższość innych porządków. Takim porządkiem mogłaby być chrześcijańska miłość (*caritas*), do której, co z ubolewaniem stwierdzają autorzy listu, deklaracja nie odwołuje się w ogóle. Sygnatariusze listu przypominają przy tym arystotelesowską tradycję, zgodnie z którą podstawą porządku politycznego musi być *homonoia*, przyjaźń polityczna, będąca w praktyce rodzajem miłości⁵⁶.

Innym postliberalnym krytykiem ruchu NatCon jest Sohrab Ahmari, którego stanowisko jest o tyle ciekawe, iż w pierwszym okresie funkcjonowania ruchu zaliczał się on do jego zwolenników⁵⁷. Krytyka Ahmariego wyrasta

⁵⁵ Mianem postliberałów określa się w Stanach Zjednoczonych zróżnicowane grono krytyków liberalizmu, na ogół wywodzących się ze środowisk akademickich. Najbardziej znanym medium, na którym publikują postliberałowie, jest blog Postliberalorder, a do najbardziej poczytnych autorów zaliczają się m.in. Adrian Vermeule, Edward Feser, ale także Patrick Deneen, autor książek wieszczących koniec dominacji liberalizmu w świecie Zachodu. Deneen twierdzi, że do porażki liberalizmu doprowadziła nie jego słabość, ale siła – otóż skonstruował on wybitnie zatowiszowane społeczeństwo, uznające jedynie indywidualne prawa jednostek, a także państwo, które ma mieć wszelkie prerogatywy, aby stać na straży tych praw. Zdaniem Deneena te dwie siły budowały siebie nawzajem aż do momentu, w którym liberalne obietnice szczęśliwego życia zostały zdemaskowane i skompromitowane, zob. P. Deneen, *Dlaczego liberalizm zawiodł?*, Warszawa 2021 (wydanie amerykańskie z roku 2018); P. Deneen, *Regime Change: Toward a Postliberal Future*, New York 2023. Deneen dwukrotnie występował na konferencji NatCon – w 2019 oraz 2021, wzywając z jednej strony do stworzenia nowej narodowej arystokracji wywodzącej się z klasy ludowej, z drugiej zaś dystansując się od narodowych aspiracji, widząc źródło odnowy społeczeństwa we wspólnotach lokalnych.

⁵⁶ An Open Letter Responding to the NatCon "Statement of Principles", <https://european-conservative.com/articles/commentary/an-open-letter-to-natcon/> (14.02.2025).

⁵⁷ D. Hugger, *National...*, s. 38.

zatem z rdzenia ruchu, a zarzuca mu sprzeczność praktycznych rezultatów z deklarowanymi ideami. Mówiąc wprost, zdaniem Ahmariego, narodowy konserwatyzm jest sojusznikiem, a nie rywalem liberalizmu. Autor ten używa nawet sformułowania „liberalny nacjonalizm” sugerując, że nacjonalizm zostanie w końcu wchłonięty przez liberalny establishment, czego przykładu dopatrywał się Ahmari w połowie 2022 roku w reakcji obu stron politycznego sporu na pełnoskalową inwazję Rosji na Ukrainę⁵⁸.

Zupełnie inną formę przybrała dyskusja na temat narodowego konserwatyzmu na łamach «Claremont Review of Books», sztandarowego pisma środowiska *Claremonters*⁵⁹. Rozpoczęła się ona od artykułu autorstwa Charlesa Keslera, jednego z liderów tego środowiska, w której wyłożył on dlaczego nie podpisał deklaracji ideowej narodowych konserwatystów⁶⁰. W artykule tym Kesler punktuje nieścisłości nie tylko samej deklaracji, ale również tekstów Hazony'ego. Dla Keslera najważniejszy jest przy tym fałszywy obraz amerykańskiego dziedzictwa. W empiryzmie historycznym widzi Kesler powiew moralnego relatywizmu. Martwi go brak jakiegokolwiek zewnętrznego wzorca odniesienia dla ustalenia prawomocności danej tradycji narodowej – zwłaszcza w przypadku, gdy tradycje te są ze sobą sprzeczne. Kesler podaje przy tym przykład, pochodzący z *Konserwatyzmu na nowo odkrywanego* Hazony'ego, w którym prezes *Edmund Burke Foundation* wprowadza rozróżnienie pomiędzy „dobrymi” a „złymi” tradycjami, wskazując jako przykład pierwszej pojęcie wolności, a w przypadku drugiej instytucję niewolnictwa. Zdaniem Keslera wprowadzone przez Hazony'ego wartościowanie nie znajduje uzasadnienia w ramach systemu przez niego skonstruowanego. Choć Hazony odwołuje się do „moralnego minimum”, to jednak brakuje mu narzędzi do jego praktycznej wykładni – izraelski filozof wykazuje radykalną niechęć wobec używania rozumu w moralnym wartościowaniu, wykluczając tym samym, przynajmniej według Keslera – całą tradycję prawa naturalnego, opierającego się przecież na wartości rozumu⁶¹. Tradycji prawa naturalnego, która, dodajmy, była charakterystyczna dla tradycji dwudziestowiecznego amerykańskiego konserwatyzmu, zwłaszcza zaś dla środowiska związanego z Leo Straussem.

⁵⁸ S. Ahmari, *The Return of Liberal Nationalism*, <https://www.compactmag.com/article/the-return-of-liberal-nationalism> (14.02.2025).

⁵⁹ Środowisko to wywodzi się z grona kontynuatorów myśli Harry'ego Jaffy, jednego z najważniejszych uczniów Leo Straussa, prawdopodobnie najważniejszego przedstawiciela tzw. *West-Coast Straussians*. Nazwa grupy wywodzi się od miejscowości Claremont w pobliżu Los Angeles, gdzie siedzibę znalazł założony przez uczniów Jaffy *The Claremont Institute*.

⁶⁰ C. Kesler, *National Conservatism vs. American Conservatism*, «Claremont Review of Books» 2023, vol. XXIV, nr 1, s. 36.

⁶¹ Tamże, s. 40.

W kolejnym numerze czasopisma opublikowano odpowiedź, którą przesłał sam Hazony. Autor *Pochwały państwa narodowego* nie tylko odpowiedział na zarzuty Keslera, ale też przedstawił kilka szczegółów dotyczących samej deklaracji. Wyjaśnił on, że pierwszą wersję deklaracji przygotowano już w styczniu 2017 roku. Ze względu na to, że dokument od początku miał stanowić kompromis pomiędzy wieloma stanowiskami, był on wielokrotnie modyfikowany, a jak przyznaje sam Hazony, jego dokończenie było możliwe dzięki znacznemu ograniczeniu liczby jego twórców⁶². Hazony w swoim tekście broni się przed zarzutami Keslera, sugerując, że jego interlokutor niewystarczająco zaznał się z jego tekstami, w szczególności zarzucając mu moralny relatywizm. W sukurs na łamach tego numeru czasopisma idą mu pozostali sygnatariusze dokumentu (John Fonte, Paul Gottfried, Josh Hammer, Victor Hanson, Mark Krikorian, N. S. Lyons, Daniel McCarthy, R. R. Reno i Marion Smith) wskazując, że pomimo dzielących ich różnic, NatCon jest platformą, na której wykuć się może nowy *fuzjonizm*⁶³.

Dla dopełnienia obrazu wzajemnych stosunków między środowiskami NatCon oraz Claremonters warto wspomnieć również o krytyce Yorama Hazony'ego wysuwanej wobec intelektualnego autorytetu tego drugiego środowiska – Leo Straussa. Najważniejszym *votum separatum* jest tekst „Biblia i Leo Strauss” opublikowany przez Hazony'ego na łamach «Perspectives on Political Science». W dokumencie tym Hazony odrzuca poglądy Straussa na Biblię Hebrajską. Zdaniem Hazony'ego Strauss niesłusznie krytykował Biblię jako tekst niezawierający prawdy filozoficznej⁶⁴. Prezes *Edmund Burke Foundation* wysnuwa na tej podstawie wniosek, że Leo Strauss, pomimo swej krytyki nowoczesności i oświecenia, w zasadzie podziela liberalny dogmat, zgodnie z którym porządek polityczny powinien opierać się na rozumie, a nie na objawieniu i tradycji. Sprawia to, że stanowisko Straussa oraz jego następców nie powinno być filarem odbudowy tradycji konserwatywnej.

Podsumowanie

Narodowy konserwatyzm po wyborach prezydenckich w 2024 r. wyłania się jako kluczowy nurt amerykańskiej prawicy, redefiniując jej ideowe fundamenty. Jego cechy charakterystyczne to odrzucenie globalizmu, sprzeciw

⁶² Y. Hazony, Odpowiedź w ramach ankiety *National Conservatism and Its Discontents*, «Claremont Review of Books» 2023, vol. XXIV, nr 2, s. 40.

⁶³ Tak M. Smith; tamże, s. 51.

⁶⁴ Y. Hazony, *The Bible and Leo Strauss*, «Perspectives on Political Science» 2016, vol. 45, nr 3, s. 190–207.

wobec liberalnej demokracji w jej klasycznym wydaniu oraz postulowanie suwerenności narodowej jako najwyższej wartości politycznej. Ideowe korzenie tego ruchu sięgają tradycji konserwatywnej, ale jednocześnie stanowi on wyraźne zerwanie z fuzjonizmem i wcześniejszymi modelami amerykańskiego konserwatyzmu.

W artykule poddano analizie kluczowe koncepcje narodowego konserwatyzmu oraz jego wpływ na współczesną politykę Stanów Zjednoczonych. Wykazuje się, że mimo swojej relatywnej nowości, nurt ten zdobył znaczącą pozycję w debacie publicznej i polityce amerykańskiej, co czyni go istotnym elementem przyszłych dyskusji o kierunku, w jakim podąży konserwatyzm na świecie.

Bibliografia

- Ahmari S., *The Return of Liberal Nationalism*, <https://www.compactmag.com/article/the-return-of-liberal-nationalism> (14.02.2025).
- Ali S., *JD Vance critical of Ronald Reagan for homelessness crisis*, <https://www.yahoo.com/news/vance-critical-ronald-reagan-homelessness-013243677.html> (14.02.2025).
- Allitt P., *The Conservatives: Ideas and personalities through American history*, New Haven 2009.
- An Open Letter Responding to the NatCon "Statement of Principles", <https://europeanconservative.com/articles/commentary/an-open-letter-to-natcon/> (14.02.2025).
- Applebaum A., *Koniec demokracji: zwodniczy powab autortaryzmu*, Warszawa 2020.
- Berg A. S., *Lindbergh*, New York 1999.
- Borg S., *A 'natcon takeover'? The New Right and the future of American foreign policy*, «International Affairs» 2024, vol. 100.
- Brog D., Hazony Y., *The Nationalist Spirit of 2016: A Conservative Spring*, <https://www.national-review.com/2016/12/conservatives-nationalists-2106-brexite-donald-trump-internationalism/> (14.02.2025).
- Bryk A., *Konserwatyzm amerykański od Reagana do rewolucji Obamy*, [w:] P. Musiewicz (red.), *Ronald Reagan: nowa odsłona w 100-lecie urodzin*, Kraków 2011.
- Buckley W., *God and Man at Yale: The Superstitions of "Academic Freedom"*, Chicago 1951.
- Buckley W., *Our mission statement*, <https://nriinstitute.org/wp-content/uploads/2020/05/Our-Mission-Statement.pdf> (14.02.2025).
- Continetti M., *The Right: the hundred year war for American Conservatism*, New York 2022.
- Deneen P., *Dlaczego liberalizm zawiódł?*, Warszawa 2021.
- Deneen P., *Regime Change: Toward a Postliberal Future*, New York 2023.
- Doenecke J., Lindbergh, Charles A., [w:] B. Frohnen, J. Beer, J. Nelson (red.), *American Conservatism. An Encyclopedia*, Wilmington 2006.
- Dwoskin E., Zakrzewski C., Tiku N., Dawsey J., *Inside the powerful Peter Thiel network that anointed JD Vance*, <https://www.washingtonpost.com/technology/2024/07/28/jd-vance-peter-thiel-donors-big-tech-trump-vp/> (14.02.2025).
- Gottfried P., *Conservatism in America: Making sense of the American Right*, New York 2007.
- Hartz L., *The liberal tradition in America*, New York 1955.
- Hawley G., *Making sense of the Alt-Right*, New York 2017.
- Hazony Y., *Konserwatyzm na nowo odkrywany*, Kraków 2023.
- Hazony Y., *Pochwała państwa narodowego*, Warszawa 2023.

- Hazony Y., *The Bible and Leo Strauss*, «Perspectives on Political Science» 2016, vol. 45, nr 3.
- Hofstadter R., *The American Political Tradition and the men who made it*, New York 1989.
- Hugger D., *National Conservatism One Year Later*, «Religion and liberty» 2023, vol. 33, nr 2.
- Kesler C., *National Conservatism vs. Ameircan Conservatism*, «Claremont Review of Books» 2023, vol. XXIV, nr 1.
- Kirk R., *Konserwatywny umysł: od Burke'a do Eliota*, Kraków 2017.
- Kirk R., *Źródła amerykańskiego porządku*, Kraków 2022.
- Kristol I., *America's „exceptional” Conservatism*, [w:] tenże, *Neoconservatism. The autobiography of an idea*, Chicago 1999.
- Legutko R., *Wstęp*, [w:] Y. Hazony, *Pochwała państwa narodowego*, Warszawa 2023.
- Lichtman A., *White Protestant Nation: The Rise of the American Conservative Movement*, New York 2008.
- Meyer F., *In defense of freedom: a conservative credo*, Indianapolis 1996.
- Modrzejewska M., *Afoniczny piewca wolności*, [w:] P. Musiewicz (red.), *Ronald Reagan: nowa odsłona w 100-lecie urodzin*, Kraków 2011.
- Muller J. W., *Co to jest populizm*, Warszawa 2017.
- Nash G., *The Conservative Intellectual Movement in America Since 1945*, Willmington 2017.
- Neiwert D., *Alt-America. The Rise of the Radical Right in the age of Trump*, London–New York 2017.
- Nock A. J., *Memoirs of a Superfluous Man*, New York–London 1943.
- Nock A. J., *The Myth of a guilty nation*, New York 1922.
- Olszowski R., *Amerykański konserwatyzm przed Reaganem*, [w:] P. Musiewicz (red.), *Ronald Reagan: nowa odsłona w 100-lecie urodzin*, Kraków 2011.
- Rachman G., *Nowy autorytaryzm: polityka strachu*, Łódź 2023.
- Ransom J. C., *Reconstructed but unregenerate*, [w:] *I'll take my stand*, Baton Rouge 2006.
- Reagan R., *A Time for Choosing*, [w:] M. Cummings (red.), *American Political Thought*, Thousand Oaks 2015.
- Reagan R., *Farewell Address to the Nation*, <https://www.reaganfoundation.org/media/128652/farewell.pdf> (14.02.2025).
- Roosevelt T., *New nationalism speech*, [w:] M. Cummings (red.), *American Political Thought*, Thousand Oaks 2015.
- Rothbard M., *The Betrayal of the American Right*, Auburn 2007.
- Saar M., *Czy można być jednocześnie konserwatystą i liberałem? Frank Meyer i „fuzjonizm”*, «Hybris» 2019, nr 47.
- Snyder T., *Droga do niewolności*, Kraków 2022.
- Vance J. D., *Elegia dla bidoków*, Warszawa 2018.